

PROBLEMI SODOBNE DRUŽBE

PRAVICA STARŠEV V MANJŠINSKEM ŠOLSTVU IN DEKLARACIJA OTROKOVIH PRAVIC

(Ob koroškem primeru)

Znano je, da sta zaradi uvedbe pravice staršev v koroško šolstvo v šolskem letu 1958/59 tako rekoč čez noč ostali po avstrijskih podatkih dve tretjini slovenskih otrok brez osnovnega pouka v materinščini, v resnici pa še več. »Precejšen pogum in gospodarsko varna pozicija sta potrebna, da lahko danes nekdo na Koroškem brez posledic za sebe in svojo družino izjavi, da je Slovenec. Žalostni dogodki pri odjavljanju od slovenskega šolskega pouka preteklo jesen so dovolj jasno pokazali, da danes na Koroškem svoboda izjave o pripadnosti k manjšini ni zajamčena.« Tako piše dne 4. julija 1959 v svojem listu stalni dopisnik »Neue Zürcher Zeitung« iz Avstrije.

Gotovo so na Koroškem dani že na prvi pogled dokazi, da se pod navidezno demokratičnim geslom o pravici staršev na področju manjšinskega šolstva lahko skrivajo samo nedemokratični prijemi za utrjevanje privilegirane položaja večine na račun slovenske manjšine. Že to bi moralo biti dovolj, da bi odločilni faktorji obravnavali pravico staršev z vso previdnostjo in z vsem preudarkom, ki ga zahteva občutljivo vprašanje mednarodnostnih odnošajev. Vzlic temu pa vidimo ne samo, da avstrijski zakonodajalec vsega tega ni upošteval, marveč celo, da se zagovorniki nove ureditve sklicujejo na avtoriteto Splošne deklaracije človekovih pravic, kakor tudi na Evropsko konvencijo človekovih pravic, češ da obe govorita o pravici staršev in da je Avstrija kratko malo dolžna takšno načelo uvesti na področju manjšinskega šolstva. Tako je profesor za meddržavno pravo na univerzi v Innsbrucku, dr. Felix Ermacora, v predavanju, ki ga je o koroškem manjšinskem vprašanju imel 17. aprila 1959 v Gradcu v okviru avstrijskega inštituta za Podonavje (Forschungsinstitut für den Donauraum) med drugim dejal (po poročilu v »Süd-Ost Tagespost«, 18. aprila 1959, št. 89): »V izvajanjih predavatelja... je bila predvsem važna ugotovitev, da je Avstrija, ki je podpisala Evropsko konvencijo človekovih pravic, mednarodnopravno dolžna spoštovati pravice staršev. Proti pravici staršev, ki naj bo odločilna pri obisku manjšinskih šol, se, kot znano, živahno borijo voditelji slovenske manjšine... Četudi ima njihovo utemeljevanje tega nasprotovanja, včeraj in danes, nekaj resnice v sebi — posameznik lahko podleže smotrni propagandi in še laže gospodarskemu pritisku — bi se z ugotovitvijo dr. Ermacora pravzaprav morala zaključiti diskusija o pravici staršev. Tudi Beograd, ki je protestiral proti manjšinski zakonodaji na Koroškem, očitno ni upošteval pravne dolžnosti Avstrije, da spoštuje pravice staršev.«

Zaradi tega je potrebno pregledati, kaj pravzaprav pomeni mednarodno priznano načelo pravice staršev tako na področju manjšinskega šolstva kot v svojem splošnem obsegu v mednarodnih pravnih tekstih in v praksi nekaterih držav.

Pravica staršev, določati otrokovo vzgojo, je nedvomno izmed najstarejših in obenem človeku najbolj samo po sebi umevnih vzgojnih načel, saj so starši že po naravi otroku prvi in najbližji vzgojitelji. Od uvedbe splošne šolske obveznosti in družbeno predpisanih učnih načrtov pa je na področju osnovne izobrazbe in družbene vzgoje primat države, ki to vzgojo in izobrazbo organizira in zagotavlja, priznan kot napreden princip in vzgojiteljska pravica staršev je omejena na izvenšolsko življenje otroka. Sodobni način vzgoje skuša vpreči oba faktorja otrokove vzgoje, javno obvezno šolo in roditeljsko vzgojno delo, v skupen napor in tako zahtevam današnjega časa primerno znova večati delež staršev pri osnovni vzgoji otroka. Seveda ta prizadevanja ne potekajo v smeri prilagajanja družbe individualnim željam staršev, marveč v smeri vplivanja na starše, da v svojem individualnem roditeljskem vzgajanju postanejo tudi sami nosilci povečanih potreb in zahtev družbe, pa najsi bo to sodobna kapitalistična ali pa socialistična družba.

Že s takšnega vidika je jasno, da je pravica staršev, o kateri govori Splošna deklaracija človekovih pravic (čl. 26: »Starši imajo prvi pravico določati, kako naj se njihovi otroci izobrazijo«), objektivno omejena po potrebah družbe, kakor so sploh človekove individualne pravice omejene po potrebah skupnosti, v kateri živi. Zahteva, da naj bo pravica staršev, to je njihova individualna volja, edino in absolutno veljavni kriterij v vprašanih osnovnega šolanja otrok, je očitno anahronistična, zastarela in brez zveze z zahtevami sodobnega življenja. In res se običajno danes za gesli o pravici staršev skrivajo težnje, ohraniti ali obnoviti privilegirani položaj in vpliv cerkve na področju šolstva v državah, kjer je cerkev tak svoj položaj izgubila ali pa ga izgublja. Zato v takih državah o pravici staršev ne razpravljajo toliko kot o pedagoškem in družbenem problemu, marveč kot o čisto političnem geslu meščanskih krščansko konservativnih strank. Tako je bilo n. pr. v Belgiji, kjer so klerikalne sile z geslom o pravici staršev lansko jesen dosegle enako tretiranje s strani države za verske privatne šole, kakor so ga deležne državne javne šole. Tako je danes v Avstriji, kjer meščanska Ljudska stranka pod tem geslom zahteva, naj država finansira tudi privatne verske šole. Vodilna avtoriteta na področju avstrijske katoliške družbene filozofije zato piše o vprašanju, kaj je vsebina pravice staršev: »1. izključna pravica staršev, da določajo osnovno vzgojo otrok, namreč versko-moralno vzgojo; 2. prva pravica staršev do vzgoje v vsakem drugem pogledu, namreč do pouka v skladu z učnimi smotri, ki jih določa država...; 3. pravica staršev, da ustanavljajo lastne vzgojne zavode (šole)... 4. pravica staršev, ki vzdržujejo svoje lastne šole, do sorazmernega prispevka s strani države...« (Johannes Messner, Das Naturrecht, Tyrolia Verlag, Innsbruck 1958, str. 483).

Mnogo trdovratneje kot na področju državne laične oziroma privatne verske vzgoje se je pravica staršev vzdrževala na področju manjšinskega šolstva. Vendar se tudi tu že dalj časa uveljavlja težnja, to pravico omejiti v skladu z višjimi interesi mirnega sožitja prebivalstva različne narodnosti na istem ozemlju. Značilen primer najdemo že v praksi stare avstro-ogrske monarhije. Na Moravskem, kjer je živela močna nemška manjšina, so leta 1906 končali narodnostni boj, ki je spremljal vsakoletni vpis otrok v šolo, z deželnim zakonom, po katerem je vsak šoloobvezni otrok moral obiskovati šolo s tistim učnim jezikom, ki je ustrezal njegovi narodnosti. Otroci češke etnične skupine so morali obiskovati češke šole in nemški otroci so se morali

šolati v nemških šolah (Definition and classification of minorities, Memorandum submitted by the Secretary-General, New York 1950, str. 14).

Drug primer, o katerem je razpravljalo mednarodno sodišče v Haagu, je tudi zgodovinskega značaja in izvira iz poljske Zgornje Slezije, kjer je iz časov nemškega gospostva ostala po prvi svetovni vojni pomembna nemška gospodujoča plast. Nemški element je imel tako prevladujoč položaj, da so pod njegovim vplivom tudi poljski starši pošiljali svoje otroke v nemške šole in Nemci so jih seveda šteli za svoje. Takšno stanje je še pospeševala določba nemško-poljske konvencije o Gornji Sleziji, ki je govorila: »Kakšen je jezik otroka ali šolarja, določa izključno le vzgojni upravičenec s pismeno ali ustno podano izjavo. Take izjave ne smejo šolske oblasti niti preverjati niti izpodbijati« (čl. 131 poljsko-nemške konvencije z dne 15. maja 1922). Leta 1926 so poljske oblasti izvedle anketo o znanju nemščine pri otrocih, ki so bili vpisani v nemške šole. Na nemško tožbo zaradi kršitve pogodbe je o stvari razpravljalo mednarodno sodišče v Haagu. Nemčija je pred sodiščem zastopala stališče, da je pripadnost k nemški narodnosti zgolj stvar subjektivne volje posameznika, ki naj sam o tem odloči, oblasti morajo to odločitev spoštovati, tudi če bi bilo videti, da je v nasprotju s stvarnostjo. Poljska pa je zagovarjala stališče, da mora izjava o pripadnosti k narodnosti, čeprav še tako svobodna, biti izjava o dejanskem stanju, ne pa izraz želje, ker je ta pripadnost vprašanje fakta in ne vprašanje volje. Mednarodno sodišče je v svoji razsodbi 26. aprila 1926 sprejelo poljsko stališče: »Sodišče je mnenja, da ima Poljska pravico tolmačiti pogodbo o manjšinah... v tem smislu, da je vprašanje, ali neka oseba pripada manjšini po rasi, po jeziku ali po veri in ali torej ima pravico na uporabo določb pogodbe o zaščiti manjšin, vprašanje fakta in ne vprašanje čiste volje...« »Izjava, ki je v popolnem nasprotju z dejstvi, se mora šteti kot nasprotna ženevski konvenciji.« Sodišče je prišlo do zaključka, da sporne določbe nemško-poljske konvencije »dajejo vsakomur svobodo, da izjavi po svoji vesti in na svojo osebno odgovornost, ali pripada ali ne neki manjšini po rasi, po jeziku ali po veri, kakor tudi da izjavi, kakšen je jezik učenca ali otroka, za čigar vzgojo je po zakonu odgovoren; takšna izjava mora ustrezati tistemu, kar izjavljalec smatra za dejansko stanje, a svoboda izjave o jeziku učenca ali otroka — čeprav vsebuje določeno širino pri ocenjevanju okoliščin — še ne pomeni neomejene možnosti, izbirati učni jezik in ustrezno šolo« (Publications de la Cour Permanente de Justice Internationale, Série A, No. 15. Recueil des arrêts, No. 12, Droits des minorités en Haute-Silesie, 1928, str. 32 in 46).

Tretji je sodobni primer iz belgijskega jezikovnega prava, ki postavlja na jezikovno mešanil valonsko flamskih področjih kot osnovno načelo, da mora otrok dobiti osnovni pouk v materinskem učnem jeziku (zakon od 14. julija 1932). Ker pa zaradi posebnega položaja, nastalega zaradi tradicionalnega privilegiranelega položaja francoščine v javnem življenju, flamski starši ne bi v celoti prijavljali resnične materinščine svojih otrok in bi jih vpisovali v čisto francoske razrede, jim zakon ne daje pravice, izbirati učni jezik otrok. Družinski poglavar ima pravico in obenem dolžnost dati izjavo o materinščini oziroma o občevalnem jeziku otroka (oba pojma se tu v glavnem krijeta). Ta izjava mora ustrezati dejanskemu stanju in ne sme biti izraz želje staršev, v katerem jeziku naj se otrok šola. V primeru dvoma o resničnosti izjave se lahko v prvem mesecu šolskega leta komisijsko ugotovi

resnična materinščina otroka. Kljub taki določbi se v jezikovno mešanih področjih še vedno najde veliko število flamskih otrok v čisto francoskih razredih, kakor je razbrati iz poročila belgijskega prosvetnega ministrstva za triletje 1945—1947 (Rapport triennal du Ministère de l'Instruction publique, Bruxelles 1948), in sicer v 287 šolah izmed 1069 inspiciranih šol. Posebno poročilo belgijske vlade Podkomisiji za preprečitev diskriminacije in za zaščito manjšin Komisije za človekove pravice OZN z dne 22. julija 1955 pravi o teh primerih kršenja zakona: »Take zlorabe je pripisati pomanjkanju stanovitnosti ali nebrižnosti nekaterih šolskih oblasti in vodstev šol in tudi — in to največkrat — predsodkom družinskih poglavarjev, ki za nobeno ceno nočejo, da bi se njihovi otroci učili flamsko, in ki prosijo ali zahtevajo, naj njihove otroke poučujejo v francoščini. Vzroki, ki jih flamski starši navedajo, so gospodarskega značaja. Odločitev temelji na podlagi izjave poglavarja družine, ko otrok vstopi v šolo. Ta izjava naj predstavlja dejansko stanje in ne izraz želje staršev o jeziku, v katerem želijo, da bi njihovega otroka poučevali« (Dokumentacija OZN, E/CN. 4/Sub. 2/L. 92/Add. 8, str. 13).

In končno sam koroški primer, danes žal že tudi zgodovinskega značaja. V posebnem informativnem memorandumu o avstrijskem manjšinskem šolstvu, ki ga je avstrijska vlada 3. februarja 1955 poslala omenjeni podkomisiji OZN za preprečevanje diskriminacije in zaščito manjšin kot dokaz enakopravnosti manjšine, je o tem primeru rečeno med drugim: »Posebej je treba opozoriti na uredbo, ki zadeva reorganizacijo dvojezičnih osnovnih šol v Južni Koroški in ki jo je izdala začasna deželna vlada Koroške 3. oktobra 1945. leta. Po tej uredbi so bile uvedene dvojezične osnovne šole v nekaterih posebej naštetih občinah Južne Koroške. V glavnem je pouk v prvih treh razredih teh šol v otrokovi materinščini, ne glede na to pa je od časa, ko otrok vstopi v šolo, posvečenih ne manj kot 6 ur na teden pouku drugega deželnega jezika. V četrtem razredu postane nemščina učni jezik, vse dokler traja obvezno šolanje, vendar ostane slovenščina učni jezik v 4. razredu štiri ure in v naslednjih razredih tri ure na teden. Verouk je izključno v materinščini« (Dokumentacija OZN E/CN. 4/Sub. 2/L. 92/Add. 32, str. 14). Na svečani seji koroškega deželnega zbora 28. januarja 1947 je namestnik odsotnega deželnega glavarja (ta je v tistem času bil v Londonu kot član avstrijske delegacije pri pogajanjih za avstrijsko državno pogodbo) Hans Ferlitsch tako-le pojasnil namen ureditve obveznih dvojezičnih osnovnih šol: »Tretji Reich je manjšinske šole razbil in preprečil vsak učiteljski naraščaj. Mi smo po švicarskem vzorcu v določenem delu dežele v vseh občinah, kjer je tudi le majhen del prebivalcev po materinščini slovenski, uvedli dvojezični šolski sistem in *otroka ne vprašamo, če je nemški ali slovenski*, temveč zahtevamo od vsakega učenca, da se nauči obeh jezikov. Prepričani smo, da je to v korist narodov, ki živijo v naši deželi« (»Volkszeitung«, 29. januarja 1947, No. 23). Takšno je bilo tedaj izhodišče odgovornih avstrijskih državnikov: omejili so pravico staršev, izbirati jezik šolanja otrok, podobno kot belgijski zakonodajalec, z namenom, zagotoviti vsem otrokom dejansko pravico do izobrazbe v materinščini. Vrhu tega pa je ta sistem služil še višji koristi sožitja obeh narodnosti na Koroškem.

Naj končno navedemo še zanimivo mnenje, ki ga je o alternativni med klasično obliko manjšinskih šol na osnovi pravice staršev in med splošno dvojezično šolo na narodnostno mešanih ozemljih napisal italijanski avtor

Giovanni Gozzer v milanski demokristjanski reviji »Concretezza« z dne 15. maja 1957, št. 10. V članku »Šola in jezikovne manjšine« piše med drugim o dveh možnostih, ki sta bili dani glede ureditve šolskega vprašanja na Južnem Tirolskem: ali ustvaritev enotne dvojezične šole ali ustanovitev dveh nasproti si postavljenih šolskih sistemov, enega za nemško in drugega za italijansko etnično skupino. »Ustvariti dvojezično šolo,« piše Gozzer, »je v bistvu pomenilo, zediniti obe šolski prebivalstvi v istih prostorih s tem, da bi osnovali izmenoma oddelke te in one skupine, ali pa kar s tem, da bi uvedli dvojezični pouk, kadar bi to bilo mogoče. Skratka, pomenilo je sprejeti sistem švicarskega ali belgijskega tipa sožitja različnih jezikovnih skupin v šoli. Namesto tega pa je bila sprejeta rešitev ločenih skupin in ločenega šolskega sistema z dopolnilnim poukom drugega jezika. Ta rešitev očitno otežuje nove aspekte sožitja in ne pospešuje odstranjevanja antagonizmov med skupinami, kakor bi to gotovo dosegla enotna šola; niti ne olajšuje tistega, kar bi lahko imenovali ‚precipitat‘ obeh kultur...«

Že teh nekaj primerov, vzetih iz različnih zgodovinskih obdobj in iz različnih situacij, govori o določeni evoluciji pravil sožitja ljudi na etnično mešanih ozemljih v Evropi in kaže na tendence tega razvoja, seveda tam, kjer prevladuje obojestranska želja po mirnem in enakopravnem sožitju. Te težnje se jasno usmerjajo od slabo prikritega asimilacijskega stališča, ki prebivalstvo druge etnične pripadnosti, kot je državna, šteje v najboljšem primeru za neogibno zlo in ki drugorodnemu prebivalstvu formalno priznava določene jezikovne pravice v šoli in drugod, zasnovane skoraj izključno le na subjektivnem načelu, zlasti na pravici staršev glede učnega jezika otrok, ki torej odnošaje med etničnimi skupinami zida na najbolj majave in zunanji vplivom vseh vrst najbolj podvržene temelje. Za takšno stališče je značilno, da vsako leto najvestneje javno beleži število prijav za manjšinske šole, z neprikritim zadovoljstvom opazuje, kako se v »demokracičnem« in »enakopravnem« boju manjšina polagoma vdaja in vse pogosteje odkupuje svoj mir in gospodarsko eksistenco za ceno odpovedi od svoje etnične posebnosti. Žal, da nobena statistika pri tem ne zajame majanja moralnih temeljev razvoja človeške značajnosti, ne zajema števila tistih, ki zapadajo potem, ko so se v takšnih okoliščinah ločili od svoje etnične kulturne sredine, v posebno vrsto brezkulturnosti, ne beleži števila tistih, ki jim tak »demokracični« narodnostni boj brani, da bi se opredeljevali v odnosu do sodržavljanov ne po jeziku, marveč po svojih splošnočloveških socialnih interesih. Nove težnje se usmerjajo od tega primitivističnega pojmovanja najprej k uvajanju trdnih pravil, ki naj bi odstranila najpogostejša torna področja na stiku med etničnimi skupinami s tem, da omejujejo pravico staršev, izbirati učni jezik otrok, in zapovedujejo obvezno ločitev in razmejitev etničnih skupin v posebne šole na osnovi objektivnih kriterijev etnične pripadnosti. To stopnjo bi lahko ocenili sicer kot boljšo, vendar v glavnem pasivno, statično rešitev, ki se nekako odreka pozitivnih splošnočloveških odnošajev med etničnimi skupinami in ki zato ne zadovoljuje potreb po vse intenzivnejšem socialno interesnem zblíževanju in povezovanju ljudi v moderni družbi. Najnaprednejše težnje pa iščejo rešitev ne v negiranju pravice staršev, temveč v ustvarjanju kvalitetno višjega sistema sožitja etničnih skupin na istem področju, sistema enotnega dvojezičnega šolanja vseh otrok v istih šolah, sistema, kjer pravica staršev ne more več biti snov za konflikte, kjer

starši dobivajo spet svojo naravno vlogo vzgojnega sofaktorja in kjer materinščina učencev ni več politikum, marveč predmet pedagoškega upoštevanja.

To napredno težnjo je anticipiral že Lenin in ji dal teoretično osnovo v svojem boju proti načelu kulturno nacionalne avtonomije, ki je na narodnostno mešanih ozemljih pomenilo delitev šol po narodnostih. »Koristi delavskega razreda — kakor tudi koristi politične svobode sploh — pa nasprotno terjajo, da uživajo vse narodnosti določene države brez izjeme najpopolnejšo enakopravnost, da se odstranijo prav vse pregrade med narodi, da se otroci najrazličnejših narodov učijo skupaj v enotnih šolah itd.« (iz članka »Nacionalizacija židovskega šolstva« — V. I. Lenin o nacionalnem vprašanju, Ljubljana 1951, str. 55). Istega, 1913. leta, je Lenin to misel še podrobneje ilustriral v članku »Narodnostna sestava učencev v ruskih šolah«, kjer je zapisal: »Oznanjati potrebo posebnih narodnostnih šol za vsako „nacionalno kulturo“ je nekaj reakcionarnega. Če pa imamo pravo demokracijo (podčrtal pis.), je docela mogoče zavarovati potrebe pouka v materinem jeziku, domače zgodovine in pod. brez (podčrtal Lenin) delitve šol po narodnostih« (prav tam, str. 70). V članku »Kritične pripombe k nacionalnemu vprašanju« je Lenin tedaj nastopil tudi proti kulturni izolaciji v narodnostno mešanih industrijskih področjih Ukrajine, proti razdvajanju ukrajinskih in velikoruskih delavcev v imenu dveh nacionalnih kultur in pri tem opredelil stališče ukrajinskega marksista: »Za sleherno možnost stikov z velikoruskim zavедnim delavcem, z njegovo literaturo, z njegovim miselnim krogom se moramo z vsemi silami potegovati, jo izrabiti in utrditi. To terjajo temeljne koristi tako ukrajinskega kot velikoruskega delavskega gibanja« (prav tam, str. 99). »Sleherna možnost«, to je danes nedvomno tudi enotna dvojezična šola, saj je skupno šolanje in znanje drugega jezika najbolj neposredno in učinkovito sredstvo vzajemnega spoznavanja in oplajanja dveh stičnih nacionalnih kultur. In pri tem je jasno, da je dajanje obojestransko, še posebej, če je etnična manjšina obenem nosilec in posredovalec pomembne socialistične kulture matičnega naroda.

In v kakšnem razmerju z naprednimi sodobnimi razvojnimi težnjami na področju manjšinskega šolstva so načela, ki so jih formulirali kot temeljne človekove pravice Združeni narodi? Posebej, kaj za te razvojne težnje pomeni poudarjanje pravice staršev? Ali ne gre tu za določeno nasprotje, za nekakšno vračanje na staro, izhodiščno formulo?

Člen 26 Splošne deklaracije človekovih pravic, ki govori o pravici do izobrazbe, omenja pravico staršev, določati, kako naj se njihovi otroci izobrazijo, samo kot enega izmed vzgojnih faktorjev. Na prvo mesto postavlja ta člen pravico do brezplačne in obvezne izobrazbe, nato pa zahteva, da mora izobrazba meriti na to, da se »človekova osebnost do kraja razvija in da se utrdi spoštovanje človekovih pravic in njegovih temeljnih svoboščin«. Še posebej zahteva, da mora izobrazba »zbujati razumevanje, strpnost in prijateljstvo med narodi, plemenskimi in verskimi skupinami in podpirati delo Združenih narodov za ohranitev miru«. Pravico staršev omenja na zadnjem mestu, ne da bi jo točneje definiral. Definicijo te pravice staršev pa najdemo v načrtu OZN konvencije o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, v 14. členu o pravici do izobrazbe. Zadnji odstavek tega člena pravi, da morajo države spoštovati pravico staršev, »izbirati za svoje otroke druge šole, kot so tiste, katere ustanavljajo javne oblasti, če take druge šole zadoščajo osnov-

nim vzgojnim standardom, katere določi ali odobri država, da bi svojim otrokom zagotovili versko vzgojo, ki se ujema z njihovim lastnim prepričanjem«. Podobno reducira pravico staršev tudi Evropska konvencija človekovih pravic z dne 4. novembra 1950, na katero se sklicuje, kakor smo videli, prof. Ermacora. Člen drugi dodatnega protokola k tej konvenciji namreč pravi o pravici staršev samo tole: »Država mora pri izvajanju funkcij, ki jih prevzema na področju vzgoje in pouka, spoštovati pravico staršev, da si to vzgojo in pouk zagotovijo v skladu s svojimi verskimi in filozofskimi nazori.« Iz vsega tega ni mogoče razbrati drugega, kot da so sestavljenci teh pravnih tekstov imeli pred seboj samo zavarovanje pravice staršev, določati oziroma izbirati filozofsko usmerjenost osnovne vzgoje, praktično, pravico do ustanavljanja privatnih šol, medtem ko glede osnovne vzgoje v materinščini, ki normalno sodi v okvir določbe o obveznosti osnovnega pouka, niso staršem pridržane nobene pravice. To ugotovitev lahko podkrepimo še z značilno razlago, ki jo je o vprašanju pravice staršev, kakor jo omenja člen 26 Splošne deklaracije človekovih pravic, dal generalni direktor UNESCO v poročilu, katero je nato odobrila splošna konferenca UNESCO na svojem petem zasedanju in ga posredovala Ekonomsko socialnemu svetu. V tem poročilu je rečeno: »Prvenstvena pravica staršev pri izbiri vrste vzgoje, ki naj jo uživajo njihovi otroci, se postavlja po robu monopolističnemu vzgojnemu sistemu, ki so ga sprejele različne države. Vzgojo je zajel tok, ki se vse bolj usmerja k državnemu nadzorstvu in je zaradi ekonomske nujnosti podvržena naraščajočemu pritisku centralnih, regionalnih ali lokalnih vladnih oblasti tudi tam, kjer ni bilo namerne politične akcije. Celo v deželah z največjim spoštovanjem neodvisnosti v vzgojnih zadevah preživlja tako imenovana svobodna privatna vzgoja krizo in tudi tam uporabljajo v vse večji meri omejitvene ukrepe, kar je naravna posledica denarne podpore s strani javnih oblasti« (Activities of the United Nations and of the specialized agencies in the field of economic, social and cultural rights, New York 1952, str. 66). Skratka, gre za zelo določno utesnitev pravice staršev na področje ideološke usmerjenosti vzgoje. Normiranje te pravice lahko izraža prizadevanje, deloma rešiti meščansko liberalistično pojmovanje individualnih političnih svoboščin na sektorju, kjer gre splošni razvoj v smer poenotenja in podružabljanja. Z drugačnega izhodišča pa bi taka formulacija tudi lahko služila kot okvir za samoupravna prizadevanja državljanov na področju šolstva proti centralističnim birokratskim težnjam državnega aparata in kot taka gotovo ni v nasprotju s sodobnim razvojem. Nikakor pa ne more služiti kot pooblastilo ali celo kot obvezno pravilo za urejanje problemov osnovne vzgoje na narodnostno mešanih področjih, kjer velja predvsem imperativna zahteva po vzgoji v duhu »razumevanja, strpnosti in prijateljstva med narodi«. Tu ni prostora za posebne želje ali individualna razpoloženja staršev, uveljavljanje takih želj in razpoloženj je omejeno z osnovnimi interesi mirnega napredka človeške družbe in sožitja etničnih skupin, kar obenem pomeni, z resničnimi interesi otroka. Takšen zaključek še prav posebno izhaja iz načrta deklaracije otrokovih pravic, ki ga je pripravilo letošnje zasedanje Komisije OZN za človekove pravice in iz razprave na tem zasedanju.

Na prvo mesto postavlja načrt deklaracije zahtevo, naj »otrok uživa vse pravice, ki so navedene v tej deklaraciji, brez razlike ali diskriminacije glede na pleme, barvo, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, narodno

ali socialno pripadnost, premoženje, rojstvo ali kakršno koli drugo okoliščino, ki zadeva njega ali katerega izmed staršev« (čl. 1). Politično prepričanje staršev ali kakršno koli njihovo subjektivno nagnjenje torej ne sme vplivati na enako uživanje pravic s strani otroka. Tretji člen zahteva, da je »otroku treba zagotoviti posebno zakonsko in drugo zaščito«, in pri tem postavlja vodilno pravilo: »Najboljši interesi otroka naj bodo najvišji smoter pri sprejemanju takih zakonov.« Sedmi člen, ki je po interpretaciji sestavljalcev načrta neposredno tolmačenje in aplikacija prej omenjenega čl. 26 Splošne deklaracije in torej tudi njegovega zadnjega odstavka o pravici staršev, se glasi: »Otrok je upravičen do brezplačne in obvezne šolske izobrazbe. Izobrazba otroka naj bo usmerjena k popolnemu razvoju njegove osebnosti in h krepitvi spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin; usposablja naj ga, da bo, uživajoč enake možnosti kot drugi, razvijal svoje sposobnosti in individualno razsodnost in da bo postal koristen član družbe. Vzpodbuja naj ga k medsebojnemu razumevanju, strpnosti in prijateljstvu med narodi, plemenskimi in verskimi skupinami in k razumevanju kulture svojega lastnega naroda in drugih narodov in k razumevanju principov in namenov Organizacije Združenih narodov.« V drugem odstavku ta člen še enkrat poudarja že omenjeno vodilno misel: »Najboljši interesi otroka naj bodo vodilni principi tistih, ki so odgovorni za vzgojo in šolanje otroka; ta odgovornost leži prvenstveno na starših otroka.« — Ne more biti dvoma, da so vse kategorije, naštete v prvem odstavku kot smoter otrokove vzgoje, tiste, za katere sestavljalci deklaracije v prvi vrsti sodijo, da so v »najboljšem interesu otroka« in katere so starši dolžni spoštovati, ne oziraje se na svojo roditeljsko pravico odločanja. In cela vrsta najpomembnejših teh kategorij ni uresničljiva v enaki meri in brez diskriminacije za vse otroke razen na osnovi vzgoje v materinščini, tega nesporno najučinkovitejšega in najneposrednejšega vzgojnega posrednika. To je samo po sebi umevno za etnično enotna področja, prav tako samo po sebi umevno pa bi moralo biti tudi za etnično raznorodna, dvojezična področja, kajti edino to je lahko osnova za resnično medsebojno razumevanje, strpnost in prijateljstvo med narodi, edino to je lahko pot k izpolnitvi zahteve po razumevanju kulture svojega lastnega in drugih narodov (v angleškem izvirniku »his own people an other peoples«, ne morda »nation«, kar bi se lahko prevedlo tudi kot država). Ne gre torej za to, ali starši želijo šolanje otroka v materinščini, marveč za to, da so mu družba in starši to pravico dolžni dejansko zagotoviti, čeprav tudi mimo svoje individualne volje. Ni brez razloga francoski predstavnik Juvigny v debati opozarjal, da mora deklaracija predvsem določiti otrokove pravice, da imajo drugi prizadeti posamezniki in skupine (starši, vzgojitelji in javne oblasti) v tej zadevi samo dolžnosti (Dokumentacija OZN, E/CN. 4/SR. 626, str. 5). Vsi zahtevani smotri vzgoje v najboljšem interesu otroka pa so na etnično raznorodnih področjih maksimalno uresničljivi prav v sistemu enotne splošne obvezne dvojezične osnovne šole, ki izpolnjuje zahtevo po osnovni vzgoji v materinščini za vse in ki obenem po svojem značaju samem eminentno služi razumevanju in zblizevanju med narodnostmi. In da je to zadnje konec koncev najvišji smoter in najvišji interes, ki so ga družba in starši dolžni zagotoviti otroku, so sestavljalci načrta izrazili s tem, da so to misel še posebej obširno razložili v zadnjem (desetem) členu načrta: »Otrok mora biti vzgojen v okolju, ki podpira razumevanje, strpnost in prijateljstvo med

narodi, narodnimi, plemenskimi in verskimi skupinami in ki vzbuja odpor proti vsem oblikam narodne, plemenske in verske diskriminacije. Zaščititi ga je treba pred dejavnostmi, ki bi bile osnovane na takšni diskriminaciji. Vzgojiti ga je treba v duhu miru, prijateljstva in bratstva med narodi in v zavesti, da bo dosegel najpopolnejši razvoj in največje zadovoljstvo, če bo posvetil svoje moči in sposobnosti koristi svojih bližnjih v duhu splošnega bratstva in miru.«

Najbolj jasno je razmerje med pravico staršev in otrokovimi koristimi opredelila poljska predstavnica Wasilkowska, ki je kritizirala britanski spreminjevalni predlog, po katerem bi bila pravica staršev bolj poudarjena: »Če naj bodo starši sploh omenjeni v novem členu 6, potem naj se omemba ne nanaša na njihove pravice, temveč na njihovo dolžnost, da izberejo otroku vzgojo, ki bo v smislu otrokovih najboljših interesov. Če te roditeljske dolžnosti ne izpolnijo, lahko to uniči otrokovo življenje. Tekst, ki ga predlaga Združeno kraljestvo, bi lahko pomenil, naj imajo starši neomejeno svobodo pri izbiri otrokove vzgoje, medtem ko mora ta svoboda biti omejena z otrokovimi lastnimi pravicami in interesi« (E/CN. 4/SR. 636, str. 8—9). Britanski spreminjevalni predlog je bil umaknjen in v načrt deklaracije je bilo sprejeto načelo, ki ga je izrazila poljska predstavnica.

Načrt deklaracije otrokovih pravic po svojem splošnem značaju seveda ne rešuje neposredno takih posebnih primerov, kot je pravica otrok v manjšinskem šolstvu. Na to je v razpravi opozoril tudi mehiški delegat Campos-Ortiz, ki je v polemiki z izraelskim delegatom Kohnom ugotovil, da specialni problemi zaščite otrok narodnostnih manjšin pred diskriminacijo sodijo na področje instrumentov, ki govorijo o zaščiti manjšin (E/CN. 4/SR. 639, str. 6 do 10). Vendar pa je očitno, da splošna vodila, ki jih formulira načrt deklaracije, pomenijo dovolj konkretna in praktična izhodišča za reševanje tudi tega posebnega problema, izhodišča, ki ne puščajo dvoma o osnovnem namenu sestavljalcev, zaščititi objektivni interes otroka, ne glede na bolj ali manj ustrezne posebne okoliščine, izhodišča, ki ustrezajo naprednim tendencam v razvoju sodobne družbe. V tem smislu bi lahko ugotovili, da pomenijo načela načrta deklaracije otrokovih pravic glede osnovne izobrazbe ne samo konkretizacijo ustreznih načel v Splošni deklaraciji človekovih pravic, marveč da pomenijo tudi določen kvaliteten napredek v razvoju pojmovanja demokratičnosti, ki naj služi človeškemu napredku.

Po vsem tem ne bo treba še posebej dokazovati, kako neutemeljeno in v nasprotju z modernimi razvojnimi tendencami je dejstvo, da se avstrijska zakonodaja na področju koroškega manjšinskega šolstva odpoveduje dosežkom dvanajstletne napredne prakse in se vrača na najprimitivnejšo stopnjo normiranja šolstva na raznorodnem ozemlju. Še zlasti pa ni treba dokazovati, kako jalovo je prizadevanje, ta anahronizem opravičevati s sklicevanjem na norme, ki jih glede obvezne osnovne izobrazbe postavljajo Združeni narodi.

Janko Pleterski